

● sint-michielskerk gent

erfgoed●prokkels

● sint-michielskerk gent

In één woord homogeen

Ontstaansgeschiedenis

Vanaf de 10de eeuw vormde Gent een belangrijke schakel in de internationale wol- en lakenhandel. De stad was gunstig gelegen tussen Leie en Schelde. Deze rivieren vloeiden aan de achterzijde van de huidige Sint-Baafskathedraal samen en vergrootten de handelsmogelijkheden over water. Een eerste haven aan de westelijke Scheldeoever werd snel te klein bevonden, waardoor de kooplieden hun activiteiten langsheen de Leieoevers uitbreidden. Een tweede haven aan de Gras- en Korenlei ontstond en de stad werd een aaneengesloten geheel.

De economische ontwikkelingen zorgden voor een exponentiële bevolkingsgroei. Dat leidde tegen het einde van de 11de eeuw tot de oprichting van nieuwe parochies. De Sint-Pietersabdij stichtte de Sint-Jacobs- en Sint-Niklaasparochie. Als reactie hierop richtte de Sint-Baafsabdij binnen haar rechtsgebied aan de overkant van de Leieoever, in de wijk Overleie, de Sint-Michielskapel op. Aanvankelijk was de kapel verbonden aan de Sint-Martinusparochie van Ekkergem, maar in 1147 verzelfstandigde de wijk en was de Sint-Michielsparochie een feit. Bronnen bevestigen dat de oorspronkelijke kapel in 1120 door een brand geteisterd werd en dat er bij de verzelfstandiging van de parochie al sprake was van een kerk. De band met Ekkergem bleef echter bestaan. Zo werd jarenlang een pastoor van de Sint-Michielsparochie in de Sint-Martinusparochie tewerkgesteld, telkens voor een ambtstermijn van drie jaar. Dit zorgde uiteraard voor spanningen waardoor de parochies in 1569 definitief werden gesplitst.

Situering

De Sint-Michielskerk kent een lange maar bijzondere bouwgeschiedenis van meer dan 200 jaar. Trouw gebleven aan de gotiek, vertoont de kerk een opmerkelijke eenheid in stijl en vorm, een homogeniteit die zich ook in het interieur vertaalt. Dit maakt van de Sint-Michielskerk een serene kerk en een baken van rust in de Gentse binnenstad.

Een kerk voor de aartsengel Michaël

De aartsengel Michaël vervult zowel in het jodendom, het christendom als in de islam een heilige rol. Samen met Gabriël, Rafaël en Uriël is hij een opperboodschapper van God. In het boek Genesis wordt Michaël de beschermengel van Israël genoemd en in de Openbaring van Johannes de aanvoerder van het hemelse leger dat over de duivel, in de gedaante van een draak, zegeviert. In het volksgeloof begeleidt de aartsengel de gestorven zielen naar het hemelrijk en bemiddelt hij bij het Laatste Oordeel. Michaël wordt gevleugeld voorgesteld, als Romeinse veldheer of als ridder in wapendracht. Aan zijn voeten ligt een duivel of een draak en soms houdt hij een weegschaal in de hand. Hij is onder meer de patroon van de wapendragers, de bakkers, de apothekers en de stervenden. •

● sint-michielskerk gent

Bouwgeschiedenis

Over de voorgangers van de Sint-Michielskerk is niet veel gekend. Het gaat vermoedelijk om twee gebouwen. Bronnen vermelden in 1105 een kapel toegewijd aan Michaël. Door twee branden, in 1120 en in 1212, moest de kapel (of toen al kerk) in de 13de–14de eeuw heropgebouwd worden.

De bouwgeschiedenis van de huidige Sint-Michielskerk is eveneens weinig onderzocht maar een algemeen beeld kan wel geschetst worden. Aanvankelijk startten de werkzaamheden in het koor van de oudere, vroeggotische kerk, die in eerste instantie behouden en verbouwd werd. De daaropvolgende bedrijvigheden verliepen traag en gefaseerd. Ze werden hoofdzakelijk door de parochianen bekostigd, die daarvoor allerhande inzamelacties organiseerden. De Sint-Michielskerk was de veruitwendiging van hun christelijke vroomheid, maar diende evenzeer als bouwsteen voor de parochiale identiteitsvorming en -versterking.

Vanaf het midden van de 15de eeuw werden een laatgotisch schip en transept geconstrueerd. Het werd een driebeukige kruiskerk met tien zijkapellen, van de middenbeuk gescheiden door een drieledige opstand van spitse scheibogen, een kleine galerij en spitsboogvormige bovenlichten. Verschillende overkappingen werden aangebracht: een netgewelf in de middenbeuk, kruisribgewelven in de zijbeuken en een stergewelf in de viering. De toren bleek omstreeks 1550 nog steeds niet af. Met haar twee geledingen was ze slechts *een huys hooghe boven der eerde*.

Door de opflakking van het protestantisme en de golf van vernielingen door de beeldenstormers in 1566, moesten de werkzaamheden aan de nog onafgewerkte kerk worden stopgezet. Na een tweede verwoestende storm in 1578 maakten de geuzen in 1579 het oude koor met de grond gelijk. Pas in 1623 konden de bouwwerken opnieuw worden gestart. Een laatgotisch koor werd opgetrokken en met netgewelven overkapt. Het was ruimer dan zijn voorganger en bevatte een kooromgang, zes zijkapellen en vijf straalkapellen. Om de bouw van de kerk mee te bevorderen, werd vanuit het Gentse stadsbestuur een tijdelijke belasting toegestaan van één stuiver op elke verkochte zak graan. Ook het interieur werd hiermee aangekleed, in de stijl die toen modieus was: de barok.

De centrale figuur: Joannes-Baptista De Rouck

Na een ambtsperiode in Lokeren en Temse werd de Bazelse Joannes-Baptista De Rouck (1774–1834) in 1789 pastoor van de Sint-Michielskerk. Het was een kantelmoment in de geschiedenis, met opstanden in Frankrijk en vijf jaar later de inlijving van de Zuidelijke Nederlanden. In 1797 moesten alle geestelijken een eed van haat afleggen tegen het koningschap en trouw zweren aan de Franse republiek. De Rouck weigerde en werd opgesloten in het huis van de Alexianen. Na een bijzondere voorspraak werd hij in 1799 vrijgelaten. De pastoor keerde terug naar de Sint-Michielskerk en gaf de aanzet tot het algehele herstel van exterieur en interieur. •

Ondertussen, na een periode van bijna 100 jaar, werden de activiteiten aan de toren heropgestart. De Gentse architect Lieven Cruyl (ca. 1640–1720), tevens onderpastoor in Wetteren, ontwierp in 1662 een torenspits in Brabantse gotiekstijl die zeer vergelijkbaar was met de naald van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen. Het ontwerp voorzag in een toren die over een hoogte van 134 meter negen verjongende geledingen telde, met fijne decoraties, galerijen, een portaal met wimberg en een beeld van de aartsengel Michaël. Door het uitblijven van de nodige financiën werden de plannen in 1672 opgeborgen en bleef de toren tot op heden onafgewerkt.

Tijdens de Franse Revolutie, en de opsluiting van toenmalig pastoor Joannes-Baptista De Rouck, werd de Sint-Michielskerk omgevormd tot Tempel van de Rede. Om hun woorden kracht bij te zetten sloopten de Fransen nagenoeg het volledige interieur en vernielden ze een groot deel van de barokke kunstwerken. Na het Concordaat van 1801 en de verzoening tussen Kerk en Staat, werd de kerk in 1802 opnieuw in gebruik genomen en vanaf 1825 opgeknapt. Het was de intrede van de neogotiek, waarbij alle ‘foutjes’ uit het verleden werden weggevoerd en de muren ontpleisterd. Ook in de 20ste eeuw volgden de restauratiecampagnes elkaar op: vanaf 1909 naar ontwerp van de Gentse architect Modeste de Noyette (1847–1923) en vanaf 1967 door het Gentse architectenbureau Bressers.

Van monumentale parochiekerk evolueerde de Sint-Michielskerk in de laatste decennia tot een levendige buurtkerk. Vooral tijdens de Gentse Feesten is de kerk een rustpunt in het feestgewoel. Het aanbieden van een podium voor vele artiesten bevordert tevens haar internationale uitstraling.

Rondgang

Bij het binnentreden van de kerk wordt duidelijk waarom de Sint-Michielskerk ‘homogeen’ wordt genoemd. De ruimte is goed geproportioneerd en straalt elegantie uit. Opvallend is het contrast tussen de rode baksteen voor de muren en de witte kalkzandsteen voor de structuur. De opgaande lijnen stevenen af op het hemelse waarbij de typische verhevenheid van de late gotiek nog meer bekrachtigd wordt.

De Sint-Michielskerk herbergt onder meer verscheidene barokschilderijen, classicistische beelden en neogotisch meubilair. Toch bieden de kunstwerken, daterend van de 17de tot en met de 21ste eeuw, een zekere harmonie en versterken ze elkaar in kwaliteit. De rondgang biedt een selectie van grote meesterwerken en merkwaardige details.

Het doksaal met orgel (1)

Aan de westkant van de kerk prijkt een neoclassicistisch doksaal uit 1817. Vier gecanneleerde zuilen met Ionisch kapiteel dragen een zwaar hoofdgestel met uitkragende kroonlijst en balustrade. Het orgel is gebouwd door Petrus Joannes De Volder (Antwerpen, 1767–Brussel, 1841) die samen met Van Peteghem in de Gentse 19de-eeuwse orgelkunst naar voren trad. De orgelkast, in een empire- en neogotische stijl, werd door de Gentse architect Petrus Dominicus Velleman (1769–1829) ontworpen. In 1951 restaureerde Paul Anneessens (1917–1976) uit Menen het orgel.

De preekstoel (2)

Na de Franse vernielingen construeerden vader en zoon Franck in 1846 een nieuwe, neogotische preekstoel. Vader J.-F. Franck stond in voor de mahoniehouten onderdelen: een dubbele trap, een vierkante kuip en een fijn uitgesneden klankbord, alle voorzien van typisch middeleeuwse stijlkenmerken. Zoon B. Franck creëerde de witmarmeren beeldhouwwerken. De beeldengroep met de genezing van de blinde van Jericho toont Christus, aan de rechterkant, die de blinde, geknield aan de linkerkant, de hand reikt. Achter hen schraagt een olijfbom de kuip waarop vier bas-reliëfs zijn uitgewerkt: de kleine Jezus in de tempel, Christus te midden van apostelen en discipelen, Christus verschijnt aan de apostelen en de Hemelvaart.

De kapellen in het schip (3)

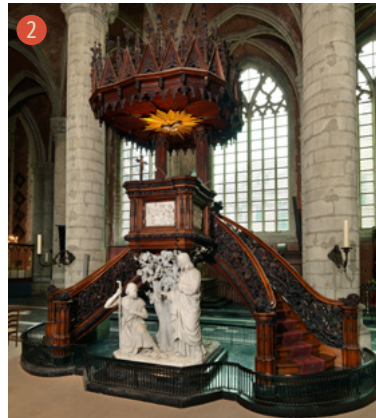
De Sint-Michielskerk telt vijf noordelijke en vijf zuidelijke zijkapellen met kunstwerken uit de 17de tot de 21ste eeuw. Ze getuigen van eenheid in verscheidenheid op een canvas van rode steen. Toch overheersen vooral de rouwborden. De exemplaren in de Sint-Michielskerk zijn van een opmerkelijke kwaliteit. De 107 rouwborden of *obiits* verwijzen naar de overledenen uit aanzienlijke families die met de parochie verbonden waren en in of rond de kerk begraven lagen. Toen een bepaling van Jozef II in 1784 verbood om overledenen nog langer in de kerk en binnen de stad te begraven, werden kerkhoven buiten de stad ingericht. De rouwborden in de kerk hielden de herinnering aan de overledenen vast.

Het schilderij 'de Opwekking van Lazarus' (4)

Dit schilderij door Otto van Veen (Leiden 1557–Brussel 1629) toont het moment dat Lazarus uit zijn graf stapt. Hij is enkel in een sluier gewikkeld en wordt door zijn zussen, Martha en Maria van Bethanië, bijgestaan. Christus, in een rood gewaad, slaat de opstanding gade en maakt een zegenend gebaar. De scène speelt zich af in een architecturale setting met uitzicht op een berglandschap. Verschillende toeschouwers scharen zich rond de centrale figuren. Otto van Veen is een vertegenwoordiger van de contrareformatie en geldt als een boegbeeld van de ontluikende barokstijl. In 1593 werd hij meester in de Sint-Lucasgilde en ontving diverse opdrachten, vooral in Antwerpen waar hij een groot atelier leidde. Tevens was hij de leermeester van Pieter Paul Rubens (Siegen 1577–Antwerpen 1640).

Oude restanten aan het noordportaal (5)

Het noordportaal van de kerk bevat restanten van haar vroeggotische voorganger. Het betreffen twee kraagstenen van blauwe hardsteen, gedateerd in de 13de of 14de eeuw. Kraagstenen, of consoles, zijn in essentie dragende elementen voor een bovenliggende structuur en werden vroeger vaak prachtig uitgehouwen. In dit geval stelt de ene kraagsteen twee hoofden voor van respectievelijk een grijnzende man en een vrouw, de andere een streng vrouwenhoofd met gestileerde tak tussen de lippen, omringd door bladwerk.

Het schilderij 'Golgotha' (6)

In 1630 creëerde Antoon Van Dyck (Antwerpen 1599–Londen 1641) het werk Golgotha. Het schilderij toont Christus aan het kruis, geflankeerd door Maria, Johannes, Maria Magdalena en enkele soldaten. Weergegeven in een beperkte ruimte, zijn het vooral de ontredderde gebaren en de door smart getekende gezichten die bijdragen tot de expressieve kracht van het werk. Het verhalende ruimt plaats voor het meditatieve, het contemplatieve voor religieuze soberheid en waardigheid. Het warme en harmonische kleurenpalet getuigt van de Venetiaanse invloeden die Van Dyck tijdens zijn verblijf in Italië onderging. In 1992 werd het schilderij door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium gerestaureerd en later aan de Vlaamse Topstukkenlijst toegevoegd.

Het hoogkoor (7)

Het langgerekte neogotische koorgestoelte, met pinakels, hogels en opengewerkte spitsbogen, leidt de bezoeker naar het hoogaltaar dat in 1859 door de Gentse architect Louis Minard (1801–1875) ontworpen werd. Hij liet zich bijstaan door de Gentse beeldhouwer Jan Van Arendonck (1822–1881). In de houten constructie van imitatie natuursteen en vergulde details prijken een calvarie, vier heiligenbeelden en twee marmeren engelenbeelden; een schoolvoorbeeld van de neogotiek.

De processievaandels (8)

In het hoogkoor doen de processievaandels terugdenken aan het rijke verleden van een kerk waar verschillende broederschappen en gilden een belangrijke rol innamen. Eens per jaar werd een processie georganiseerd. De broederschaps- of gildeleden hielden vaandels, kruisen en procesielantaarns in de hand, en droegen in een plechtige optocht door de stad beelden of relieken mee, uitgesteld onder een fijn gedecoreerd baldakijn. Op het einde van de 18de eeuw werden de religieuze verenigingen door de Franse overheersers afgeschaft en ging die traditie grotendeels verloren.

De kapellen in het koor (9)

De kooromgang kreeg onder invloed van de neogotiek een middeleeuwse uitstraling. De kapel van het Heilig Sacrament werd rond 1900 volledig neogotisch herdacht. De polychrome interieurafwerking, het retabel door Clément Carbon (Gits 1835–Sint-Jans-Molenbeek 1907) en de glasramen door Jean-Baptiste Capronnier (Parijs 1814–Schaarbeek 1891), na Wereldoorlog I gerestaureerd, zijn harmonieus op elkaar afgestemd. Het geheel toont, zeer evident aan de achterzijde van het hoogaltaar, voorstellingen in functie van de Eucharistie en de opoffering van Christus voor de mensheid.

Het schilderij 'Het berouw van David' (10)

Jan Boeckhorst (1605–1668), afkomstig uit Münster maar gevestigd in Antwerpen, was een leerling van zowel Jacob Jordaens (1593–1678) als van Pieter Paul Rubens. Na een verblijf in Italië stelde hij zich volledig in dienst van de contrareformatie en schilderde hij tal van religieuze voorstellingen. Voor de Sint-Michielskerk creëerde hij rond 1655 onder meer het Berouw van David, nadat de profeet Natan hem veroordeeld had omwille van zijn overspel met Batseba. Ondanks Davids berouw moest het eerste kind van Batseba sterven. Het schilderij toont het moment dat God via Natan aan David vertelt dat de toorn Gods over zijn volk zal neerdalen. Ook dit schilderij maakt deel uit van de Vlaamse Topstukkenlijst.

Het schilderij 'Sint-Franciscus a Paulo' (11)

Het portret van de heilige Franciscus werd door José de Ribera (1591–1652), bijgenaamd Lo Spagnoletto, geschilderd. In 1926 werd het werk uit de Sint-Michielskerk gestolen en een dag later in de trein Brussel–Antwerpen teruggevonden. De Ribera was een kunstenaar uit de Spaanse school afkomstig uit de buurt van Valencia. Vanaf 1606 verbleef hij in Italië en vestigde zich later definitief in Napels, toen deel uitmakend van het Spaanse rijk.

Als hofschilder van de Spaanse onderkoning verwierf de Ribera veel aanzien. Typerend voor zijn werk zijn het schitterend coloriet en de virtueuze belichting waardoor hij een grote invloed uitoefende op de Spaanse en Italiaanse barokschilderkunst.

Beeld van Maria met kind (12)

De marmeren Maria met kind werd vervaardigd door Rombaut Pauwels (Mechelen 1625–Gent 1692) en was oorspronkelijk bedoeld voor de Gentse Jezüietenkerk die in 1799 gesloopt werd. Het beeld is geïnspireerd op de Madonna van Michelangelo (Caprese 1475–Rome 1564) in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge. Maria wordt zittend voorgesteld, in een rijkelijk gedrapeerd kleeed en sluier. De naakte Jezus leunt tegen haar aan en houdt de linkerhand van zijn moeder vast. De beeldhouwer liet zich tijdens een verblijf in Italië sterk inspireren door het werk van Frans Duquesnoy (Brussel 1597–Livorno 1643). Samen met Hiëronymus Duquesnoy de Jonge (Brussel 1602–Gent 1654) en Artus Quellinus (Antwerpen 1609–Antwerpen 1668) introduceerde hij de gematigde barokstijl in de Nederlanden. Vanaf 1656 was Pauwels voornamelijk actief in Gent.

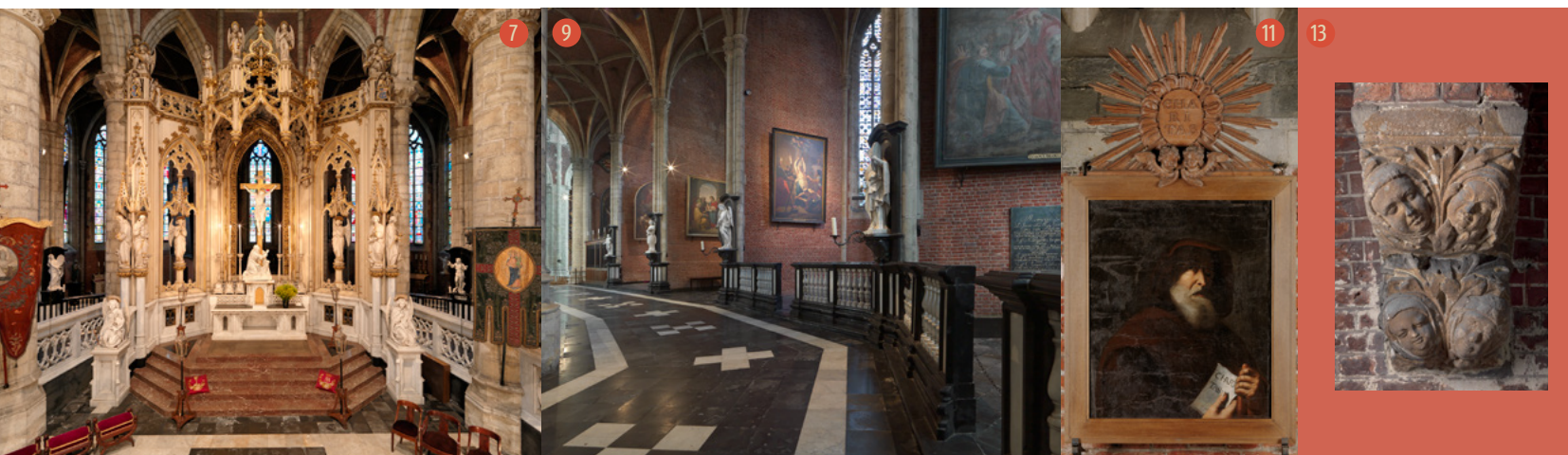
Oude restanten aan het zuidportaal (13)

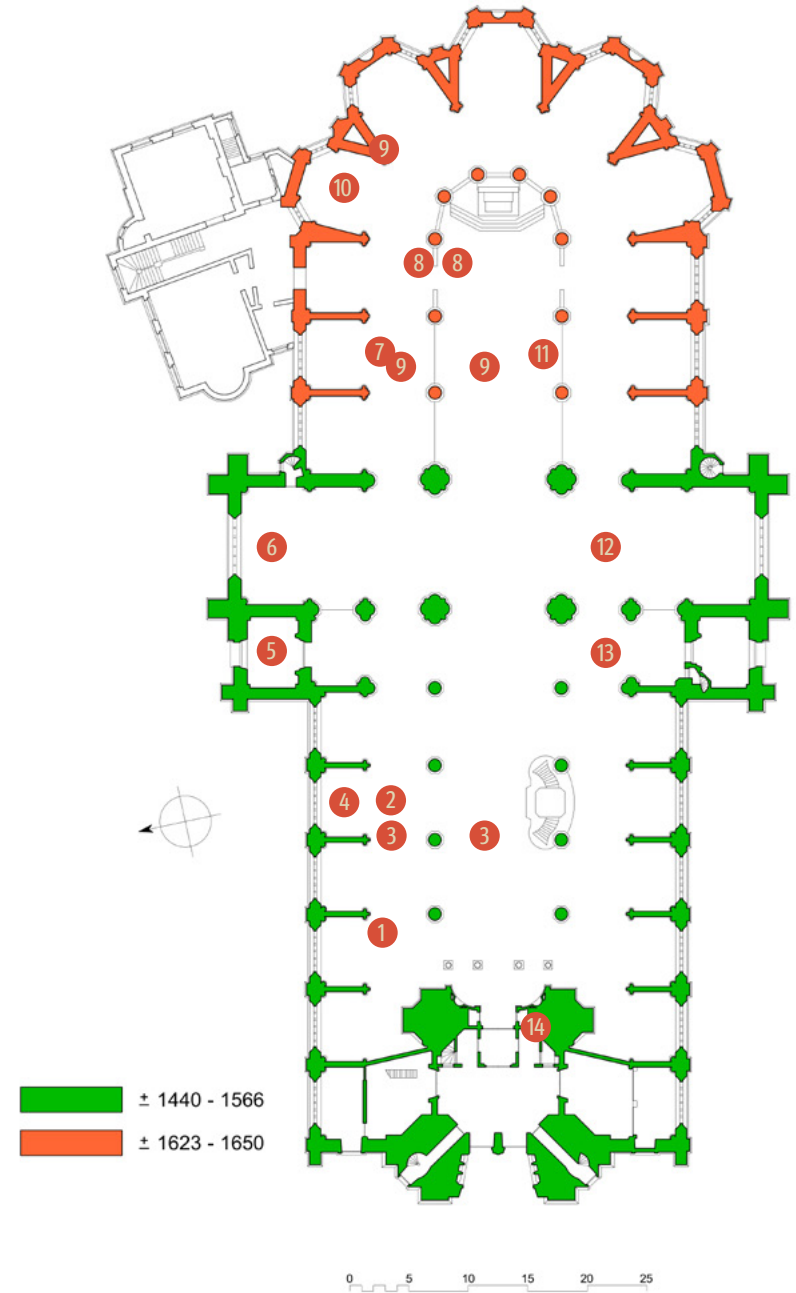
De kraagsteen aan het zuidportaal is jonger dan de exemplaren aan de noordkant, maar eveneens uit de vroeggotische kerk afkomstig. Het betreft een kraagsteen van kalkzandsteen, gedateerd in de eerste helft van de 14de eeuw. Er worden vier jonge vrouwenhoofden met kap voorgesteld, omgeven door bladwerk. In vergelijking met de hoofden aan de noordkant zijn de figuren hier plastischer weergegeven en voorzien van zachte gezichtscontouren.

De diskamer of de Tafel van de Heilige Geest (14)

Zeker vanaf de late middeleeuwen stond de Tafel van de Heilige Geest in voor de armenzorg van de parochie. Het was geen geestelijke instelling maar een wereldlijke die, om in haar onderhoud te voorzien, enkel op de steun van de burgerij kon rekenen. De dismeesters stonden aan het hoofd van het bestuur.

Ze werden bijgestaan door een ontvanger, enkele disknepen, notabelen uit de parochie en de pastoor van de kerk. Het uitdelen van brood gebeurde aan de westkant van de kerk. In de Sint-Michielskerk werd de kapel naast het westportaal hiervoor ingericht. Er stond doorgaans een *disch*, of tafel, een dismeesterbank en een beeld van de Heilige Geest.

Colofon

Uitgegeven in opdracht van de deputatie van de provincie
Oost-Vlaanderen
Jan Briers, gouverneur-voorzitter
Alexander Vercamer, Geert Versnick, Peter Hertog, Jozef Dauwe,
Hilde Bruggeman, Eddy Couckuyt, gedeputeerden
Albert De Smet, provinciegriffier

Auteurs: Sophie Anseeuw en Liesbet Kusters

Beleidsverantwoordelijke: Jozef Dauwe
Directie Cultuur – dienst Erfgoed
Carine Stevens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Illustraties: Lukas-Art in Flanders vzw (foto's: Dominique Provost)
Plannen: Architectenbureau Bressers, Gent
Grafische vormgeving: Ann Huyghe (directie Cultuur)
Druk: ABC Drukkerij, Meerbeke

D/2015/1933/6

Praktisch

Toegang via het Sint-Michielsplein

open van 14 tot 17 uur
(enkel op weekdays van 1 april–30 september)
open van 14 tot 17 uur
(op zaterdag van 1–30 oktober)

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met
vzw Monumentale Kerken Gent (MKG). De vzw
Monumentale Kerken Gent wil als overkoepelend
orgaan de samenwerking tussen de vijf Gentse
centrumkerken bevorderen en het culturele
patrimonium ontsluiten voor het brede publiek.
In dezelfde reeks verschijnen nog
afleveringen over de Sint-Baafskathedraal,
de Sint-Niklaaskerk, de Onze-Lieve-Vrouw-
Sint-Pieterskerk en de Sint-Jacobskerk.

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels